

บทบาทการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา

: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี

Role for the Conservation of Art and Culture of Temples in Buddhism

: Case Study of Nang Yai Museum, Khanon Temple, Ratchaburi Province

พระปลัดระพิน พุทธิสารโร|Phrapalad Raphin Buddhisarō

คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดิเรก ด้วงลอย|Direk Duangloy

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

มัลลิกา ภูมะชน|Mallika Phumathon

คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

Email, Raphind@yahoo.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาทของวัดขนอนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมหนังใหญ่ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัย สัมภาษณ์ และสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในสถานที่จริง

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของพระสงฆ์มีส่วนสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมโดยเฉพาะกรณีหนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี วัด และพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการรวมคน รวมภูมิปัญญา และแนวทางการอนุรักษ์ให้วัด หน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการ ชุมชน ภาคศาสนา มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ให้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของแผ่นดิน จนกระทั่งปัจจุบัน องค์ความรู้ที่ ทำให้เห็นว่าพระสงฆ์และวัดคงยังมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมให้เป็นสมบัติของชาติดังปรากฏที่พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี

คำสำคัญ : หนังใหญ่,วัดขนอน,การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

Abstract

This article aims to study the role of temple in the conservation of art and culture. Use research methods, research papers, interviews, and participant observations in real locations.

The results of the study showed that the role of the monks plays an important role in the preservation of arts and culture, especially the Nang Yai case at Wat Khanon, Ratchaburi Province. The temple and the monks are the center for uniting people, combining wisdom and conservation approaches for the temple. Government agencies, academics, communities, religious sectors are involved in conserving the art and cultural heritage of the land until now. Knowledge that It showed that monks and temples still play an important role in the preservation of arts and culture as a national treasure, as shown in Nang Yai Museum, Khanon Temple, Ratchaburi

Keywords : grand shadow play,Wat Khanon, Cultural conservation

บทนำ

สืบเนื่องจากเมื่อวันที่ 6 เมษายน 2561 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำโดย รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม [รองอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป/ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์] พร้อมคณาจารย์เจ้าหน้าที่ นานิสิต หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ รุ่น 7 ศึกษาดูงานนอกสถานที่ ณ พิพิธภัณฑน์ หน้่งใหญ่วัดxonอน อ.โพธาราม จ.ราชบุรี ซึ่งเป็นวัดในพระพุทธศาสนาที่มีผลงานด้านการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรมในภาพกว้าง วัดที่สะท้อนถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ งาน ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมไปถึงการดำเนินชีวิตให้เป็นแบบอย่างของสังคมและ ประเทศชาติด้วย รวมทั้งเป็นวัดที่ดำเนินโครงการตามพระราชดำริในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสยามบรม ราชกุมารี จนได้รับรางวัลขึ้นทะเบียนจากยูเนสโก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมโลกของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (ACCU-Asia/Pacific Cultural Centre for UNESCO) ทั้งได้รับการยกย่องให้เป็น 1 ใน 6 ชุมชนดีเด่นของ โลกที่มีผลงานในการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกวัฒนธรรมเชิงนามธรรม (The safeguarding of Intangible Cultural Heritage : ICH) ซึ่งมีพัฒนาการนับแต่ จนกระทั่งพระครูพิทักษ์ศิลปาคม เจ้าอาวาสวัดxonอนเป็นผู้สืบทอด และสานต่อ จนทำให้หน้่งใหญ่วัดxonอนที่เคยเงียบกลับมามีชีวิตชีวารวมทั้งสะท้อนบทบาทของพระสงฆ์กับการ อนุรักษ์ บทบาทของวัดกับการรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติได้เป็นอย่างดี ซึ่งในการศึกษาดูงานจะได้นำมาเล่า แบ่งปันเพื่อสะท้อนคิดให้เห็น “แนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา” ของ พิพิธภัณฑน์หน้่งใหญ่วัดxonอน รวมทั้งความสำคัญของหน้่งใหญ่วัดxonอนได้เป็นเอกลักษณ์ที่ถูกสื่อสารสาธารณะ และเป็นความสำคัญของพื้นที่ดังปรากฏในคำขวัญประจำอำเภอโพธารามอันเป็นที่ตั้งของวัดที่ว่า “คนสวยโพ ธาราม งามน้ำใจ ค่ายหลวงบ้านไร่ หน้่งใหญ่วัดxonอน ที่นอนนุ่มชั้นนำ ถ้ำค้างคาวร้อยล้าน งานตุ๊กต่านำพิศ จิตรกรรมฝาผนัง หนองโพตั้งนมสด เลิศรสผักกาดหวาน” รวมทั้งความสำคัญของหน้่งใหญ่ “....สมเด็จพระ รัตนราชสุดาสยามบรม ราชกุมารี เสด็จมาอำเภอโพธารามหลายครั้ง เช่น เสด็จมายังโรงงานนมหนอง โป เสด็จเปิดอาคาร ต่างๆ ที่ค่ายหลวงบ้านไร่ เสด็จมาวางศิลาฤกษ์อาคารเรียนวิทยาลัยเทคนิคโพธาราม เสด็จ มาทอดพระเนตรโครงการหน้่งใหญ่วัดxonอน...” (พระสมุห์ดิเรก อติเรกสุโข (งามกาละ),2560,57) ดังนั้น ความสำคัญของวัดxonอนหน้่งใหญ่ มีบทบาทและความสำคัญต่อการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างสำคัญ ซึ่งในการศึกษานี้จะได้ ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษา พิพิธภัณฑน์หน้่งใหญ่วัดxonอน จ.ราชบุรี ที่สะท้อนถึงบทความและความสำคัญของวัด และพระสงฆ์ใน พระพุทธศาสนากับงานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ตามกรอบและภาระงานที่วัดxonอนได้ทำและดำเนินไว้เป็น กรณีศึกษาตามกรอบการศึกษานี้ต่อไป

ภาพที่ 1 การเชิดหนังใหญ่ที่วัดขนอน (ภาพผู้เขียน, 6 เมษายน 2561)

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหนังใหญ่

นักวิชาการหลายท่านเชื่อว่า มหรสพการแสดงเงา จำพวกหนังใหญ่ เป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ของมนุษยชาติ เคยปรากฏแพร่หลายมาทั้งในแถบประเทศยุโรป และเอเชีย โดยอ้างว่า มีหลักฐานปรากฏอยู่ว่า เมื่อครั้งพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช (Alexander the Great 336–323 ปีก่อนค.ศ.) มีชัยชนะเหนืออียิปต์ ได้จัดให้มีการแสดงหนัง (หรือการละเล่นที่คล้ายกัน) เพื่อเฉลิมฉลองชัยชนะและประกาศเกียรติคุณของพระองค์ และเชื่อว่า มหรสพการแสดงเงานี้มีแพร่หลายในประเทศอียิปต์มาก่อนพุทธกาล ในประเทศอินเดีย พวกพราหมณ์แสดงหนังที่เรียกกันว่า ฉายานาฏกะ เรื่องมหากาพย์รามายณะ เพื่อบูชาเทพเจ้าและสฤติวีรบุรุษ ส่วนในประเทศจีน มีการแสดงหนังสุดดีคุณธรรมความดีของสนมเอกแห่งจักรพรรดิยวนตี้ (พ.ศ. 411 - 495) เมื่อพระนางวายุชนม์ สมัยต่อมา การแสดงหนังได้แพร่หลายเข้าสู่ในเอเชียอาคเนย์ เขมร พม่า ชวา มาเลเซีย และประเทศไทย คาดกันว่า หนังใหญ่คงเกิดขึ้นก่อนหนังตะลุง และประเทศแถบนี้คงจะได้แบบมาจากอินเดีย เพราะยังมีอิทธิพลของพราหมณ์หลงเหลืออยู่มาก เรายังเคารพนับถือฤๅษี พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม ยิ่งเรื่องรามเกียรติ์ ยิ่งถือว่าเป็นเรื่องขลังและศักดิ์สิทธิ์ หนังใหญ่จึงแสดงเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ เริ่มแรกคงไม่มีจอ คนเชิดหนังใหญ่จึงแสดงท่าทางประกอบการเชิดไปด้วย

จากการศึกษาดูงานด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมวัด ท่านพระครูพิทักษ์ศิลปาคม เจ้าอาวาสในฐานะเจ้าของสถานที่ได้เล่าเชื่อมโยงกับพัฒนาการของการ “เชิดหนัง” ท่านเล่าว่า หนังใหญ่นับเป็นศิลปะของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียที่มีต้นเค้าเรื่องจาก และเผยแพร่ไปยังประเทศที่ได้รับอิทธิพลของอารยธรรมอินเดียที่มีต้นเค้าจาก “ ฉายานาฏกะ ” และส่งต่อไปยังประเทศที่ได้รับอิทธิพลของอินเดีย (Lopes, Rui Oliveira, 2016: 160-196, วรณัญญ์ ศรีนิล, 2559) ดังปรากฏหนังใหญ่ในอินโดนีเซีย ในชื่อว่า “วายัง” (Wayang) (Sigit Kusumanugraha, Akinori Ito, Koji Mikami, Kunio Kondo, 2011: 147–148; Ness, Edward C. Van; Prawirohardjo, Shita, 1980) หรือเรียกเต็มชื่อว่า “วายัง ปูร์วา” (Wayang Purwa)

“ว้ายัง” แปลว่า “เงา” ส่วน “ปุรวา” แปลว่า “ความเก่าแก่” รวมกันจึงหมายถึงความเก่าแก่แห่งศิลปะการขีดตัวหุ่นที่ทำจากหนังให้เกิดเป็นภาพเงาบนจอผ้า ในปัจจุบันคำว่าว้ายังมีความหมายทั่วไปว่า “การแสดง” ในเขมรเรียกศิลปะแบบเดียวกันว่า “แสบกธม/Sbek Thom/ស្បែកពាក់ដំឡូក” (Pech Tum Kravel, Martin Hatch, Sos Kem, and Thavro Phim, 2018; กัญญา ธาณี, กนกศักดิ์ ธาณี, 2558) รวมไปถึงในอินโดนีเซีย หรือ ตะลุง ด้วยศิลปะแขนงแบบนี้สะท้อนให้เห็นว่าในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ความเชื่อมโยงระหว่าง ต้นเค้าแหล่งอารยธรรมดั้งเดิมกับพัฒนาการร่วมสมัยของประเทศไทย และแผ่นดินไทยก็เป็นส่วนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลของอินเดียที่มาพร้อมกับศาสนาความเชื่อและวิถีชีวิต หนึ่งใหญ่จึงได้รับอิทธิพลและแพร่กระจายจนกระทั่งปัจจุบัน โดย James R. Brandon (2009, 65–66) เสนอว่าไทยรับอิทธิพลของหนังใหญ่จากอินเดีย ผ่านชวาและคาบสมุทรมลายูเข้าสู่ภาคใต้ของไทยอีกทอดหนึ่ง แต่ก็มีนักวิชาการอีกส่วนหนึ่งเชื่อว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 นำเขาศิลปะหนังใหญ่จากชวาเข้าสู่กัมพูชาราวประมาณ ค.ศ. 800 CE, จากนั้นอิทธิพลของเขมรและหนังใหญ่ก็แผ่เข้าสู่ดินแดนที่เป็นส่วนหนึ่งของไทยปัจจุบันด้วย (James R. Brandon, 2009, 65–66)

หนังใหญ่ในประเทศไทย

หลักฐานการแสดงหนังใหญ่เริ่มมี สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง, พ.ศ. 1893/1350-1912/1369, 12 ปี) เชื่อมไปจนกระทั่งถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีหลักฐานอ้างอิงว่า มีนักปราชญ์ผู้หนึ่งเป็นชาวเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นผู้เชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์และทางกวี สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2172/1629-2199/1656, 26 ปี) ทรงเรียกตัวเข้ากรุงศรีอยุธยา ต่อมาได้เป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199/1656 -2231/1688, 32 ปี) ได้รับการแต่งตั้งเป็นพระมหาราชครูหรือพระโหราธิบดี และมีรับสั่งให้พระมหาราชครูฟื้นฟูการเล่นหนัง (หนังใหญ่) อันเป็นของเก่าแก่ขึ้นใหม่ ดังปรากฏในสมุทโฆษคำฉันท์ว่า (ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต, 2560, 17-54)

ไหว้เทพยดาอา-	รักษั้วทิวาศาดร
ขอสวัสดิขอพร	ลูแก่ใจตั้งใจหวัง
ทนายผู้คอยความ	เร่งตามได้ส่องเบื้องหลัง
จงเรื่องจำรัสทั้ง	ทศภาคทุกพวย
จงแจ้งจำหลักภาพ	อันยงยิ่งด้วยลวดลาย
ให้เห็นแก่ทั้งหลาย	ทวยจะดูจงดูดี

ในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานในการแสดงหนังใหญ่ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2280/1737-2352/1809, 27 ปี) ว่าทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา เพื่อใช้แสดงเพิ่มขึ้นจากเรื่องรามเกียรติ์ สมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 (พ.ศ. 2310/1767-2367/1824, 15 ปี) มีหลักฐานการสร้างตัวหนังใหญ่และบทวรรณคดีที่ใช้ในเรื่องรามเกียรติ์ ใช้แสดงหนังใหญ่ชุดพระนครไหว ซึ่งต่อมาได้มีการนำมาเก็บไว้ ณ โรงละครแห่งชาติหลังเก่า แต่ถูกไฟไหม้เกือบหมด สมัยสมเด็จพระ

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (พ.ศ.2396/1853-2453/1910,42 ปี) พบการทำหนังใหญ่ ได้แก่ หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จ.สิงห์บุรี (ยุทธนา อัมระรงค์,2559:75-99;อนุกุล โรจนสุขสมบุรณ์,2542;สุพาดา สิริกฤตดา,2557) และหนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี (วิภาภรณ์ อรุณพลอด,2561:110-122;เปรมรัศมี ธรรมรัตน์,ธีรศักดิ์ อุ่นอารมย์เลิศ,2553: 140-153) และวัดบ้านดอน จ.ระยอง (พันพิสสา รูปเทียน,2558 :135-187;รัตนพล ชื่นคำ,2558: 39-61;ชีวลลิต บัญยเกียรติ และคณะ,2549;วราภรณ์ บุญประสิทธิ์,2557)

หนังใหญ่เป็นการแสดงที่เกิดจากการเอาศิลปะแขนงต่าง ๆ คือ หัตถศิลป์ นาฏศิลป์ คีตศิลป์ และดุริยางคศิลป์ และวรรณศิลป์ มาผสมผสานกันให้สอดคล้อง เหมาะสม เพื่อให้ความบันเทิงแก่ผู้ชม อันแสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพทางการแสดงของบรรพบุรุษของศิลปินไทย เอกลักษณะที่เจิดจ้าตาของหนังใหญ่ในขณะนี้คือ ความเก่าแก่ สวยงามของตัวหนัง ซึ่งจะได้แนะนำให้ทราบถึงกรรมวิธีในการทำรูปหนังในเชิงวิทยาศาสตร์ หัตถกรรม และจิตรกรรม ตัวหนังใหญ่เกิดจากการนำหนังสัตว์ที่ตายแล้วฉลุเป็นภาพและลวดลาย ใช้สีระบายเพื่อให้เกิดความสวยงาม หนังใหญ่แต่ละตัวแกะฉลุตามเนื้อเรื่องที่แสดง เป็นตัวละครที่มีอยู่ในเรื่องเป็นภาพฉากต้นไม้ ภูเขา ป่า สระน้ำ ปราสาท ยานพาหนะ ตัวละคร ภาพการต่อสู้ ซึ่งแต่ละตอนของเรื่องที่แสดงจะมีตัวหนังใหญ่เป็นภาพตัวหนังบรรยายกิริยา อาการคล้าย ๆ กับภาพสไลด์ที่ใช้บรรยายประกอบการอภิปรายเรื่องราวต่าง ๆ

โอกาสหรือเวลาที่เล่น การแสดงหนังใหญ่ นับเป็นมหรสพที่ชาวไทยนำมาแสดงกันมานานหลายร้อยปี จากหลักฐานในกฎมณเฑียรบาล พ.ศ. 2001 สมัยพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งอยุธยาตอนต้น ได้บันทึกไว้ว่าหนังใหญ่เป็นมหรสพที่นิยมในสมัยนั้น แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นวัฒนธรรมของใคร เพราะการแสดงชนิดเดียวกันนี้เผยแพร่อยู่ในทวีปเอเชีย นับตั้งแต่วัฒนธรรมอินเดียและวัฒนธรรมจากอาณาจักรศรีวิชัย การแสดงหนังใหญ่ยังคงนิยมแสดงกันอย่างต่อเนื่องมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 มีช่างฝีมือแกะตัวหนังใหญ่ได้สวยงาม วิจิตรบรรจงมีสีสันสวยงามตระการตา เฉพาะชุดพระนครไหว หนังชุดนี้ถูกไฟไหม้ พ.ศ. 2503 การแสดงหนังใหญ่เป็นมหรสพที่เล่นในตอนกลางคืน อุปกรณ์ที่ใช้แสดงมีตัวหนัง ผู้ขีด คณะผู้เล่นวงมโหรีปี่พาทย์ ผู้ร้อง ผู้พากย์ ที่นิยมแสดงมากที่สุด คือ เรื่องรามเกียรติ์ โดยเลือกตอนใดตอนหนึ่งเช่นเดียวกับการแสดงโขน

ในการแสดงหนังใหญ่จะมีอุปกรณ์และวิธีการเล่น ได้แก่ แผ่นหนัง เขม่าก้นหม้อหรือเถ้าจากกาบมะพร้าว น้ำข้าว ใบผักข้าว สิว มุก สีธรรมชาติ ไม้ไผ่ วิธีการเล่น หนังใหญ่ประกอบด้วย

๑. **ตัวหนัง** หมายถึงตัวหนังที่แกะฉลุตามท้องเรื่องที่กำหนด ใช้ช่างฝีมือแกะสลักลวดลายเชิงจิตรกรรมอันวิจิตรบรรจง

๒. **ดนตรีประกอบ** เป็นการรวมของการแสดงดนตรีวงใหญ่ วงมโหรีปี่พาทย์ ด้วยการบรรเลงทั้งบทร้อง บทพากย์ บทเจรจา

๓. **คนขีด** นับเป็นศิลปะการแสดงนาฏศิลป์ขั้นสูง ท่วงท่าการขีดประกอบบทพากย์ บทร้องต้องดำเนินไปอย่างมีลีลา ที่จะให้ผู้ชมบังเกิดจินตภาพคล้ายตามอย่างเปล็ดเพลินสนุกสนาน

ในฐานะที่มีประสบการณ์ไปดูหนังใหญ่หรือศิลปะเกี่ยวกับการขีดชักมาบ้าง ทำให้เห็นว่าหนังใหญ่เองก็มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนานในประเทศไทย และปัจจุบันยังคงตกค้างอยู่ในวัด และพระสงฆ์เป็นผู้มี

บทบาทในการอนุรักษ์และรักษาไว้ในฐานะที่เป็นมรดกของประเทศชาติ จากประสบการณ์เคยไปวัดบ้านดอนจระยอง วัดสว่างอารมณ์ จ.สิงห์บุรี และหนังใหญ่วัดขนอน จ.ราชบุรี ตามข้อมูลที่ได้ศึกษา

ในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมหนังใหญ่ในฐานะเป็นภูมิปัญญา เป็นมรดกของช่วงเวลา และเป็นคุณค่าในเรื่องการแสดงในอดีต อาจทำให้เห็นว่าหนังใหญ่ มหรสพเก่าแก่นำมาจากประเทศอินเดีย เป็นต้นแบบของการเล่นโขนในปัจจุบัน เข้ามาในไทยตั้งแต่สมัยอาณาจักรศรีวิชัย ตัวหนังใหญ่แกะสลักจากหนังวัว หรือหนังควาย นำมาฉลุเป็นรูปตัวละครเรื่อง "รามเกียรติ์" จากหนังที่มีตัวละครเล็ก ๆ ได้เพิ่มปราสาท ราชวัง ต้นไม้ ป่า เข้าไปอีก เพื่อให้สามารถเล่นจบภายในตอนเดียว จึงทำให้แผ่นหนังใหญ่ขึ้นมาก จึงเรียกว่า "หนังใหญ่" กระทั่งเผยแพร่สู่พระราชสำนักของไทย เมื่อปี พ.ศ. 2001 ประมาณ 500 กว่าปีมาแล้ว ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.1991/1448-2031/1488) สมัยกรุงศรีอยุธยา แล้วก็เป็นที่นิยมของคนชั้นสูง เล่นในงานของพระมหากษัตริย์ เช่น งานฉลองพระราชสมภพ ก่อนจะมาสู่ชาวบ้าน ชุมชน เป็นต้น ในส่วนของ "วัดขนอน" ก็เป็นชุมชนหนึ่งที่ได้รับการเผยแพร่มาในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยผู้ที่ริเริ่มในสมัยนั้นคือ "หลวงปู่กล่อม" หรือพระครูศรีทาสุนทร (พ.ศ.2391/1848-2485/1942 อายุ 94 ปี 72 พรรษา) โดย "หนังใหญ่" ชุดแรกคือ ชุดหนุมานถวายแหวน ปัจจุบันสร้างรวมทั้งหมด 9 ชุด 313 ตัว ซึ่งถือว่าเป็นสมบัติของวัดที่ได้รับความเสียหายและสืบทอดเนื่องมาจากจนกระทั่งปัจจุบัน

ภาพที่ 2 ผู้ริเริ่มหนังใหญ่วัดขนอน "หลวงปู่กล่อม" หรือพระครูศรีทาสุนทร และอนุรักษ์สืบสานโดยพระครูพิทักษ์ศิลปาคม ที่มาภาพ <https://www.pra-maeklong.com/2020/09/watkanon.html> เมื่อ 15 มกราคม 2542)

งานศิลปะในหนังใหญ่

หนังใหญ่ เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมไทย ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นการแสดงชั้นสูง เป็นการแสดงที่รวมศิลปะที่ทรงคุณค่าหลายแขนง ได้แก่ ด้านศิลปะการออกแบบลวดลายไทยเชิงจิตรกรรมที่มีความวิจิตรบรรจงผสมกับฝีมือช่างแกะสลักที่ประณีต เมื่อแสดงก็จะมี การนำศิลปะทางนาฏศิลป์การละคร ที่เคลื่อนไหวได้อย่างดี อารมณ์ ตามเนื้อเรื่อง ประกอบกับบทพากย์ บทเจรจา บทขับร้อง ดนตรีปี่พาทย์ ทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องราว และให้อรรถรสทางศิลปะแก่ผู้ชมได้อย่างสมบูรณ์ การแสดงหนังใหญ่จึงมีคุณค่าทางศิลปะสูง และแสดงถึงอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษไทยได้เป็นอย่างดี

ในคำบอกเล่าจะพบประการหนึ่งก็คือ

หัตถศิลป์ งานฝีมือ งานช่าง ที่ผ่านกระบวนการแกะสลักหนัง

คีตศิลป์ ศิลปะที่มาพร้อมกับดนตรี กล่าวคือเจ้าอาวาสท่านบรรยายว่า หนึ่งใหญ่ต้องมีดนตรีไพเราะ ประกอบเพื่อให้ได้รสของการแสดงท่วงท่า มีจังหวะเชิด ในขณะที่ผู้พากษ์บรรยายไปก็จะมีพูดคำว่า เชิด นัยหนึ่งคือทำให้จังหวะเพื่อสอดประสานดนตรีเข้าไปให้ได้วรรจรส

วรรณศิลป์ ว่าด้วยวรรณกรรมหรือการเล่าเรื่อง หนึ่งใหญ่สะท้อนเรื่องราวเกียรติ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่มาพร้อมกับความเชื่อในสังคมไทย ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย รวมไปถึงในโขน ประหนึ่งหนึ่งตะลุง หุ่นกระบอก หรือเรื่องอื่นใด ก็จะต้องผสมไปด้วยการเล่าเรื่องอย่างเป็นระบบและก่อให้เกิดคุณค่าทางวรรณศิลป์ด้วยเช่นกัน

นาฏศิลป์ การร่ายรำ ท่าประกอบ เมื่อเข้าไปสังเกตจะเห็นว่านักแสดง นอกเหนือจากการเชิดหนึ่ง ต้องแสดงท่าทางประกอบประหนึ่งหนึ่งมีชีวิตพร้อมจะถ่ายทอดเล่าเรื่องให้เห็นความเคลื่อนไหว และขยับเคลื่อนไหวไปข้างหน้าของตัวหนึ่ง อย่างเห็นได้ชัดเจน

ดุริยางคศิลป์ ดุริยางค์ หรือ ดนตรี มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย เช่น ดนตรีก็คือดนตรี ดนตรีคือเครื่องดนตรีที่มนุษย์สร้างขึ้นรวมถึงการร้องเพลง ดนตรีคือชีวิต

วาทศิลป์ หนึ่งใหญ่ไม่สามารถที่จะเล่าเรื่องตัวเองได้ ต้องมีคนพาก หรือคนให้ความหมายของเรื่อง หรือการเล่าเรื่องหนึ่งใหญ่ ดังนั้นการพากษ์ หรือการให้เสียงประกอบ จึงเป็นความโดดเด่นและมีความสำคัญอีกประการหนึ่งของหนึ่งใหญ่

ยุทธนา อัมระวงศ์ (2559 : 75-99) ในงานวิจัยเรื่อง “เปรียบเทียบรูปแบบและองค์ประกอบการแสดง หนึ่งใหญ่ แบบราชสำนักและแบบพื้นบ้าน” ที่สะท้อนผลการศึกษาออกมาในรูปแบบของการเปรียบเทียบที่ว่า

“...การแสดงหนึ่งใหญ่แบบราชสำนักที่สืบทอดมายังกรมศิลปากร และแบบพื้นบ้านตามรูปแบบของคณะหนึ่งใหญ่วัดขนอน จังหวัดราชบุรี....มีลักษณะที่แตกต่างกัน ได้แก่ 1) การคัดเลือกคนเชิด กรมศิลปากรคัดเลือกจาก ข้าราชการ ส่วนวัดขนอนคัดเลือกเยาวชนในท้องถิ่น 2) ท่าเต้นและการเชิดหนึ่ง กรมศิลปากรใช้ท่าเต้นที่สืบทอดมาจากกรมมหรสพ เน้นการใช้หน้าหนึ่ง มีหลักการเชิดคล้ายกับการแสดงโขน ส่วนวัดขนอนใช้ท่าเต้นที่สืบทอดกันในท้องถิ่น ซึ่งมีลีลาเฉพาะ 3) ดนตรีประกอบการแสดง ใช้วงปี่พาทย์ไม่แข็งเช่นเดียวกัน แต่กรมศิลปากรมีเครื่องดนตรีพิเศษ 3 ประเภท คือ ปี่กลาง โกร่ง และกลองตั้ง ส่วนวัดขนอนใช้ปี่ในและโกร่ง แต่ไม่ใช้กลองตั้ง 4) เครื่องแต่งกายของคนเชิดมี ลักษณะคล้ายกัน แต่วัดขนอนไม่สวมหมวกหูกกระต่าย 5) เครื่องแต่งกายของ คนพากย์-เจรจา กรมศิลปากรสวมชุดราชปะแตน ส่วนวัดขนอนแต่งกายเช่นเดียวกับคนเชิด 6) การพากย์-เจรจา กรมศิลปากรแบ่งหน้าที่กันพากย์ตามบทบาท มีแบบแผนและดำเนินเรื่องช้า ส่วนวัดขนอนจะมีลีลาท้องถิ่น ดำเนินเรื่องเร็ว คนพากย์-เจรจา ต้องพากย์ได้ทุกบทบาท 7) ทิศทางในการแสดงตรงกันข้ามกัน 8) กรมศิลปากรไม่มีผู้กำกับการแสดง ส่วนวัดขนอนมีผู้จัดหนึ่งทำหน้าที่คล้าย ผู้กำกับการแสดง จากการเปรียบเทียบสามารถสรุปได้ว่าองค์ประกอบหลักของ การแสดง เช่น ตัวหนึ่งรูปแบบการแสดง ไม่ควรเปลี่ยนแปลง ส่วนองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น จอ การให้แสง ดนตรี เครื่องแต่งกาย สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัย...”

แนวทางการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของวัดในพระพุทธศาสนา

พระครูพิทักษ์ศิลปาคม (นุชิต วชิรวิฑฒ) ผู้สืบสานหนังใหญ่วัดขนอน ให้ข้อมูลในการศึกษาดูงานว่า หลังจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเห็นคุณค่าของศิลปะการแสดงหนังใหญ่ จึงมีพระราชดำริให้ทางวัดช่วยอนุรักษ์หนังใหญ่ทั้ง 313 ตัวไว้ โดยมี มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นผู้สนองพระราชดำริ สร้างหนังใหญ่ชุดใหม่แทน และพระราชทานให้ทางวัดขนอนสามารถนำไปใช้ในการแสดงต่อไป โดยทางวัดได้จัดทำพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดขนอนขึ้น เพื่อเปิดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ให้กับกลุ่มผู้ที่สนใจเข้ามาศึกษาหนังใหญ่ที่สำคัญทางวัดได้มีการฝึกการสอนให้กับเยาวชน คนในพื้นที่ได้มีโอกาสเข้ามาเรียนรู้ และเป็นส่วนหนึ่งของคณะเชิดหนังใหญ่วัดขนอน จนได้รับรางวัลจากองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) โดยยกย่องให้เป็น 1 ใน 6 ชุมชนดีเด่นของโลกที่มีผลงานในการอนุรักษ์ พื้นฟูมรดกวัฒนธรรมเชิงนามธรรม และปี 2553 ได้รับรางวัล Thailand Tourism Award ในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ด้านศิลปวัฒนธรรมของ ททท. ในเรื่องของการท่องเที่ยวภาคกลาง ซึ่งเราเองก็พยายามผลักดันให้วัดขนอนเป็นแหล่งศึกษา เรียนรู้ศิลปะหนังใหญ่อย่างสมบูรณ์

แนวทางในการอนุรักษ์ ทางวัดขนอนได้รับอาสาสมัคร ผู้ที่มีความตั้งใจ มีใจรัก และศรัทธาในศิลปะการแสดงหนังใหญ่เข้ามาฝึกหัดกับทางวัด ส่วนมากก็จะเป็นคนในพื้นที่ เพราะสะดวกในเรื่องการเดินทางและความต่อเนื่องของการฝึกสอน มีอาจารย์วิทยากรที่มีความรู้ความสามารถ หรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความชำนาญ มาร่วมถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมให้ผู้สนใจ หรือเยาวชนมาร่วมสืบสานวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของชาติที่นับวันจะถูกลืมเลือนนี้ให้คงอยู่สืบไป สมาชิกคณะหนังใหญ่วัดขนอนมีทั้งหมด 40-50 คน โดยจัดการเรียนการสอนสำหรับเด็กเยาวชน และสมาชิกใหม่ ในช่วงหลังเลิกเรียนทุกวัน และชุดใหญ่จะใช้วันศุกร์-วันเสาร์ เวลากลางวันในการฝึกสอน ส่วนดนตรีไทยมีการสอนทุกวัน

แนวคิดในการสืบทอดมรดกอันทรงคุณค่าทางด้านวัฒนธรรมให้คงอยู่สืบไป จึงได้ร่วมกันจัดงาน "เทศกาลหนังใหญ่ วัดขนอน" ขึ้น โดยเริ่มจัดครั้งแรกในปี 2549 เรื่อยมา และในปีนี้ "เทศกาลหนังใหญ่ วัดขนอน ครั้งที่ 7" ซึ่งได้จัดขึ้นไปแล้วเมื่อช่วงวันสงกรานต์ที่ผ่านมา ที่ลานกลางแจ้งวัดขนอน ต.สร้อยฟ้า อ.โพธาราม จ.ราชบุรี ด้วยการสนับสนุนจากจังหวัดราชบุรี วัฒนธรรมจังหวัด การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานเพชรบุรี อำเภอโพธาราม องค์การบริหารส่วนตำบลสร้อยฟ้า สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และวัดขนอน

มีนักท่องเที่ยวและผู้สนใจชมแผ่นหนังวัลลุลาย พาย้อนไปดูวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม ถ่ายทอดการดำเนินชีวิตตามวิถีของชาวไทยโบราณ และมีการละเล่นและศิลปะแขนงต่าง ๆ อาทิ การเล่นหนังใหญ่แบบโบราณด้วยการผูกกะลาเล่นไฟ ใช้แสงไฟจากกะลาในการแสดง และการแสดงวัฒนธรรม 4 ภาค อาทิ โขน ล้านนา การแสดงหุ่นละครเล็ก หุ่นคน หุ่นกระบอก ดิเกิร์ฮูลู หนังตะลุง จากภาคใต้ ลิเกย้อนยุค ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมศิลปะด้านงานฝีมือจากกลุ่มคนราชบุรี เช่น ช่างสิบหมู่ การปั้นหัวโขน การปั้นปูน การแกะสลักไม้ การปั้นโอ่ง ซึ่งผู้เข้าร่วมงานสามารถเลือกซื้อสินค้าไว้เป็นที่ระลึกได้

จากแนวทางที่เกิดขึ้นอาจลดความแนวทางในการอนุรักษ์เกิดขึ้นจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนในการสนับสนุนและการอาศัยทุนเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้วให้เป็นทุนในการอนุรักษ์ซึ่งจำแนกได้ คือ

1.การมีส่วนร่วมของภาครัฐ การที่พระ วัดมีทุนทางวัตถุคือตัวหนึ่ง และองค์ความรู้เฉพาะอยู่แล้ว หน่วยงานภาครัฐ มหาวิทยาลัย ได้เข้ามามีส่วนสนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการศึกษา การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ ส่งเสริมให้เกิดการศึกษาวิจัย ถึงประวัติ พัฒนาการ และการบริหารจัดการภายใต้กรอบการประสานความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ เป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาอย่างเป็นระบบ

2.การจัดการและบริหารอย่างเป็นระบบ หมายถึง การบริหารแบบองค์รวม ที่ส่งเสริมให้เกิดคุณค่า เป็นสำนึกร่วมในการรักษา เริ่มตั้งแต่การอนุรักษ์ จัดเก็บ ซ่อมบำรุงรักษา ศึกษาเรียนรู้ สร้างคำอธิบายผ่าน พิพิธภัณฑ์ การส่งต่อไปยังคนทั้งในส่วนการจัดแสดง สอนการแสดงเชิดตัวหนัง มีการจัดแสดงอย่างต่อเนื่อง เป็นรอบในวัดখনอน และสถานที่ต่าง ๆ ตามโอกาสทั้งในและนอกประเทศ การสร้างมูลค่าเพิ่มจากตัวหนังที่จัดทำเป็นที่ระลึกและจำหน่าย การสร้างกลไกพิพิธภัณฑ์ชุมชน ตลาดชุมชน และส่งเสริมระบบนิเวศการท่องเที่ยว ทำให้หนังใหญ่เป็นส่วนหนึ่งของการจัดการท่องเที่ยววัด ศาสนา การศึกษา และการค้าชุมชนไปด้วย

3. การปลูกจิตสำนึกให้เห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรม หมายถึง ส่งเสริมให้เยาวชนเห็นคุณค่า และความสำคัญของการทำหนังหรือ จัดทำหนังเพื่อประโยชน์ต่อการสืบสานและรักษาวิถีวัฒนธรรมผ่านหนังใหญ่ ดังที่มีน้อง ๆ เยาวชน มาเรียนการเชิดหนัง ตอกหนัง และร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ของพระครูพิทักษ์ศิลปาคม เจ้าอาวาสวัดখনอนดังปรากฏเป็นคำบอกเล่าของท่านในการศึกษาดูงานนั้น

4. การสืบทอด สืบสาน และส่งต่ออย่างเป็นระบบ หมายถึง วัด พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน เป็นกลไกขับเคลื่อนหลัก ในการบริหารและจัดการให้เกิดการอนุรักษ์สืบทอด บริหารศิลปวัฒนธรรมภายใต้แนวทางของการอนุรักษ์เพื่อให้เป็นสมบัติของประเทศชาติและอนุชนรุ่นหลังได้อย่างแท้จริง อาทิ การจัดทำพิพิธภัณฑ์เพื่อจัดแสดงตัวหนังสื่อ การจัดหาช่างหนังมาสอนสาธิตการจัดทำตัวหนัง ซ่อมตัวหนัง รวมไปถึงการสอนการแสดง การเชิด การร้อง รวมไปถึงส่งเสริมให้เกิดการมาศึกษาดูงาน การท่องเที่ยวเชิงชุมชน ตลาดชุมชน ที่ส่วนหนึ่งมาเที่ยว ส่วนหนึ่งมาชมการแสดงที่จัดแสดง อย่างครบวงจรในองค์รวม เป็นต้น

5.การสร้างมูลค่าเพิ่มทางวัฒนธรรม หมายถึง การจัดพิพิธภัณฑ์เพื่อแสดงตัวหนัง ให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชม การจัดแสดงเชิดตัวหนังตามรอบที่นักท่องเที่ยวได้เข้าชม การสร้างตัวหนังเพื่อจัดจำหน่ายเป็นที่ระลึก การจัดสร้างตลาดสินค้าชุมชนภายในวัดখনอน ผสมรวมกับการแสดงทางวัฒนธรรมการแต่งกาย ในวันเสาร์ อาทิตย์ และสามารถสร้างค่านิยมร่วมในชุมชนกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงทำให้คนที่มาวัดখনอน ได้ชมได้ศึกษา หนังใหญ่วัดখনอน มาชิมอาหารพื้นบ้าน และชมการแสดงที่ทางวัดจัดแสดงภายใต้กรอบการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ เป็นต้น

ภาพที่ 3 การศึกษาดูงานของนิสิตหลักสูตรสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ รุ่น 7 ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์หนังสือใหญ่ภายใต้สถานการณ์ของเปลี่ยนแปลงของพิพิธภัณฑ์หนังสือวัดขนอน จ.ราชบุรี นำโดย รศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม ผู้อำนวยการหลักสูตร รศ.ดร.พิเชฐ ทั้งโต พร้อมคณาจารย์ประจำหลักสูตร (ภาพผู้เขียน, 6 เมษายน 2561)

แนวทางการอนุรักษ์ สิ่งที่ควรเกิดขึ้นในการอนุรักษ์ คือการทำให้หนังสือใหญ่กลับมามีชีวิต มีศูนย์การเรียนรู้ และถูกสืบสานศึกษาจากคนสู่คนจากรุ่นสู่รุ่น จากกิจกรรมสู่กิจกรรม ดังปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะในหมู่บ้านคลองโยง ตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม” (ศิริณา จิตต์จรัส, จิตตรา มาคะผล, 2556, 189-192) ที่ใช้การศึกษาดูงาน วิจัยเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ดังปรากฏเป็นวิธีการในงานวิจัยที่ว่า “...นักวิจัยน้อยเรียงร้อยภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้เฒ่าเล่าขาน ลูกหลานเรียนรู้ เชิดชูบ้านมะเกลือ เด็กพาเดิน เพลิดเพลินเรียนรู้สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ และจัดทัศนศึกษาที่วัดขนอน (หนังสือใหญ่) พิพิธภัณฑ์วัดม่วง และพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งสยาม...” การทำให้หนังสือใหญ่ถูกสืบสาน มีชีวิต และถูกจดจำผ่านช่วงเวลาต้องอาศัยความพยายามและความหลากหลายในการบริหารจัดการในองค์กรรวมโดยมีเป้าหมายสร้างองค์ความรู้ กระจายองค์ความรู้ในแนวทางของการอนุรักษ์ ประหนึ่งทำให้มีชีวิตกลับมาอีกครั้งหนึ่ง หรือปรากฏในงานวิจัยของ สันติ แซ่เล่า (2556) ในงานวิจัยเรื่อง “โครงการเสนอแนะ การออกแบบภายในหอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) ภายใต้แนวความคิดการศึกษาภูมิปัญญาหนังสือใหญ่ วัดขนอน จ.ราชบุรี” ที่ใช้ศึกษาภูมิปัญญาของหนังสือใหญ่ วัดขนอน จ.ราชบุรี เพื่อนำมาประยุกต์ เป็นช่องทางการปรับปรุงออกแบบสภาพแวดล้อมภายในอาคารหอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) ที่สะท้อนหนึ่งเหมือนนำภูมิปัญญาที่มีมาใช้ประยุกต์ อีกนัยหนึ่งถูกศึกษาและนำมาต่อยอด รวมทั้งบอกถึงที่มา ทำให้หนังสือใหญ่ถูกสืบสานในอีกมิติ นอกเหนือจากตัวหนังสือ การแสดงหนัง ดังนั้นองค์ประกอบเหล่านี้จะส่วนสำคัญ หรือส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ สืบทอดด้วยเช่นกัน

ทิศทางและความอยู่รอดของ “ศิลปะ” ในหนังสือใหญ่

หากเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นศิลปะ จะเห็นว่าศิลปะมีพัฒนาการในตัวเอง หมายถึงการปรับตนเองให้สอดคล้องกับช่วงเวลา สอดคล้องกับสมัยกาล รวมไปถึงการประยุกต์ให้สอดคล้อง จากการไปศึกษาดูงานหนังสือใหญ่มีพัฒนาการปรับตัวเองภายใต้ความเปลี่ยนแปลง อาจจะมีการนำเทคนิคการเล่าเรื่อง การผสมดนตรี รวม

ไปถึงการผสมผสานระหว่างเรื่องที่สุดคล้องกับความเป็นท้องถิ่นดังกรณีปรากฏในตระกูลประเภทหนังตะลุง ที่ผสมผสานกับความเป็นพื้นบ้าน (รณชัย รัตนเศรษฐ, 2560) ท้องถิ่นและเทคนิคการเล่นเรื่องที่ผสมผสานไปกับความเป็นสมาชิกของคนนั้น หรือกรณีหนังบมไทย ทางภาคอีสาน ก็มีการผสมผสานกับแนวคิดและผลเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับความเป็นหนังใน

แนวคิดเรื่องอนุรักษ์ปรากฏในงานวิจัยเรื่อง “**หนังใหญ่วัดขนอน : ภูมิหลัง สภาพการณ์ และการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม**” (วิภาภรณ์ อรุณพลอด, 2561, 210-222) ที่สะท้อนคิดในเรื่องการอนุรักษ์ในงานวิจัยไว้ว่า

“...หนังใหญ่วัดขนอน ชุมชนที่ปลูกฝังให้เยาวชนในชุมชนมีความรักและรักษาอนุรักษ์สิ่งที่มีค่าของชุมชน ซึ่งเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมไทยที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูง โดยศึกษาความหมายของหนังใหญ่, การเข้ามาของหนังกว่าหนังใหญ่, การทำหนังใหญ่วัดขนอน, ขั้นตอนการทำหนังใหญ่ของอดีตและปัจจุบัน, ความเชื่อและการสืบสานต่อของชุมชน ดังนั้นจึงพบว่า ชุมชนวัดขนอน มีการให้ความสำคัญกับหนังใหญ่ โดยการดูแลของวัดและการเชื่อมโยงของโรงเรียน รวมทั้งการปลูกฝังให้เยาวชนในชุมชนมีส่วนร่วมและเรียนรู้ เช่น การทำหนัง การแสดง รวมทั้งความเชื่อในเรื่องการบูชาครู จึงทำให้หนังใหญ่วัดขนอน เป็นศิลปะที่ทรงคุณค่าที่ประกอบด้วย ศิลปะการออกแบบลวดลายไทย ความประณีตของฝีมือช่างแกะสลัก ศิลปะทางนาฏศิลป์ รวมทั้งบทพากย์และการขับร้องที่ไพเราะ และเป็นแหล่งอนุรักษ์และเรียนรู้ฝึกฝนศิลปะ ทางด้าน การทำตัวหนัง การเชิดหนัง รวมทั้งการแสดง และการสร้างบทบาทให้คนในชุมชนได้เรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชนและสืบสานเพื่อให้หนังใหญ่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม..”

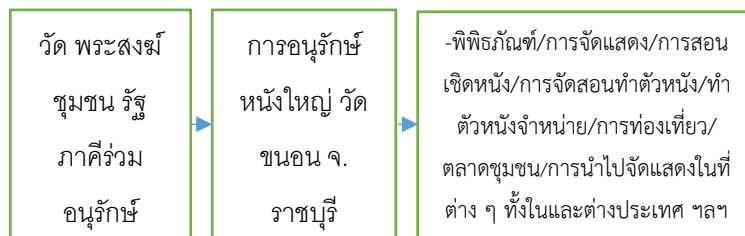
หรือในงานวิจัยของ เปรมรัศมี ธรรมรัตน์ อธิศักดิ์ อุ๋นอารมณเลิศ เรื่อง “**การวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน : กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี**” ที่ศึกษาถึงการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่ และนำเสนอแนวทางการสืบทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่ ที่ผู้วิจัยได้สะท้อนผลการศึกษาไว้ว่า

“....ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่วัดขนอนมีคุณค่าที่สำคัญ 2 ด้าน ได้แก่ มีคุณค่าต่อการพัฒนาบุคคลและคุณค่าต่อการพัฒนาสังคม คุณค่าต่อการพัฒนาบุคคลนั้นทำให้ผู้ที่สืบทอดและผู้ชมการแสดงหนังใหญ่ได้รับการส่งเสริมการพัฒนาสติปัญญา การพัฒนาอารมณ์ การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาร่างกาย และการปรับตัวทางสังคมทำให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ส่วนคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมเป็นการส่งเสริมทางด้านการศึกษาในฐานะแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ส่งเสริมด้านจริยธรรมมีการสอดแทรกข้อคิดในการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักศีลธรรมรู้จักความดีความชั่ว ส่งเสริมศิลปะในแขนงต่างๆ ทั้งหัตถศิลป์ คีตศิลป์ นาฏศิลป์ วรรณศิลป์ และดุริยางคศิลป์ รวมทั้งเป็นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจโดยสร้างอาชีพและรายได้ให้แก่ชุมชน สร้างความภูมิใจและความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนและแสดงถึงพลังของชุมชนที่ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาด้วย ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของ

ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่วัดขนอน ได้แก่ การเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่ภายในชุมชน มีการปรับตัวทางสังคมทั้งรูปแบบการถ่ายทอด ความรู้และการแสดง ชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์ร่วมกันเห็นคุณค่าความสำคัญของ ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่เกิดความร่วมมือมีการเผยแพร่และสร้างเครือข่าย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากสังคมภายนอก หน่วยงาน องค์กรต่างๆให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในสังคมไทย แนวทางการสืบทอด ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านหนังใหญ่วัดขนอน อันทำให้ศิลปะหนังใหญ่วัดขนอนสามารถดำรงอยู่ คู่กับสังคมไทยอย่างยั่งยืนได้แก่ ควรมีการสืบทอดโดยจัดตั้งคณะกรรมการบริหารคณะหนัง ใหญ่วัดขนอนในรูปแบบองค์กร รวบรวมและนำองค์ความรู้หนังใหญ่ มาบูรณาการจัด กิจกรรมการเรียนการสอนในสถานศึกษาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นให้กับเยาวชน จัดเวที แลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นและเพิ่มการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางสื่อต่างๆ เพื่อ สร้างความตระหนักการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในชุมชน

ดังนั้นหนังใหญ่จึงเป็นจิตวิญญาณของกาลเวลาที่ถูกส่งต่อมาและปรับตัวภายใต้วิถีสังคม จนกลายเป็น ส่วนหนึ่งของวิถีไทย ซึ่งทำหน้าที่ประดิษฐ์สร้างทั้งในส่วนของความบันเทิง วัฒนธรรม ความเชื่อ และอัตต เอกลักษณ์ผ่านตัวหนังและการจัดแสดง วัดขนอน จ.ราชบุรี จึงถือว่าเป็นวัดที่เข้ามาส่งเสริมการอนุรักษ์หนัง ใหญ่ ทำให้กลับมามีชีวิตของหนังใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ทำให้หนังใหญ่ถูกอนุรักษ์ ทำให้หนังใหญ่มาเป็นส่วนหนึ่ง ของตำนานให้กับท้องถิ่นจังหวัดราชบุรี และท้องถิ่นผสมร่วมกับวิถีอย่างใหม่ที่เกิดขึ้นจนกระทั่งกลายเป็นส่วน หนึ่งของวัฒนธรรมตามที่ได้นำผลของการศึกษาดูงานมาเป็นส่วนหนึ่งของการสะท้อนคิดถอดบทเรียนเชิงพื้นที่ ดังปรากฏตามที่ได้เสนอมา

องค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาทำให้เห็นว่าพระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในการอนุรักษ์ โดยมีวัดเป็น สถานที่ตั้งในการทำการอนุรักษ์ และในเวลาเดียวกันวัด พระสงฆ์ ชุมชน หน่วยงานภาครัฐได้เข้าไปเป็นกลไก ร่วมในการส่งเสริมให้เกิดทั้งในส่วนของพิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดขนอน การฝึกหัดเชิดหนังใหญ่โดยวัด มีนักเรียน และเยาวชนเข้าไปเป็นส่วนสนับสนุน มีการจัดแสดงหรือการส่งเสริมให้เกิดการแสดงในวัด และสถานที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ รวมไปถึงการจัดสร้างตลาดชุมชนเพื่อชักนำให้ประชาชนเข้ามาใช้บริการศึกษา และชม ศิลปวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับหนังใหญ่ภายในวัดและภายในชุมชนที่เกิดขึ้น ดังแผนภาพสรุปได้ คือ

ภาพที่ 4 องค์ความรู้จากแนวทางการอนุรักษ์หนังใหญ่ของวัดขนอน จ.ราชบุรี (ภาพผู้เขียน)

สรุป

หนังใหญ่เป็นศิลปะที่ควรอนุรักษ์ และในการศึกษาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดูงานของนิสิตระดับปริญญาเอกสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จ.พระนครศรีอยุธยา ได้สะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์ วัดขนอน จ.ราชบุรี ยังคงมีบทบาทในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเภทหนังใหญ่ โดยวัดและพระสงฆ์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์และทำให้หนังใหญ่กลับมามีชีวิตอีกครั้ง ทั้งในส่วนของการใช้สถานที่เป็นที่อนุรักษ์เก็บตัวหนังสือ ทำเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงตัวหนัง มีการอนุรักษ์สืบสานในส่วนของการจัดแสดงฝึกหัดเชิดตัวหนัง มีโรงมหรสพสำหรับจัดแสดง จัดทำตัวหนังเป็นที่ระลึกสร้างมูลค่าเพิ่มจากงานศิลปะ ทำตลาดชุมชน เพื่อการท่องเที่ยว ทำให้เกิดระบบนิเวศการท่องเที่ยวแบบองค์รวม และทำให้หนังกลับมาโลดแล่นในวิถีทางวัฒนธรรม โดยมีวิถีทางศาสนา วัด พระสงฆ์ และชุมชน การค้า การท่องเที่ยวในวิถีปัจจุบัน ได้เป็นเครื่องประจักษ์ซึ่งกันและกันไว้ เพื่อประโยชน์ในเชิงการอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมหนังใหญ่ของไทย

เอกสารอ้างอิง

กันทิยา ธานี,กนกศักดิ์ ธานี (2558). แสภกธม : กระบวนการสร้างสรรค์หนังใหญ่ของชาวเสียมเรียบ ประเทศ

กัมพูชา. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*. 6 (2) : 9-36.

ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต. (2560) ลักษณะและบทบาทความสำคัญของ สุรัสวดีใน สมุทรโฆษคำฉันท์.

วารสารมนุษยศาสตร์. 14 (1) : 17-54.

ชีวลีสิทธิ์ บุญยเกียรติ และคณะ.(2549). *หนังใหญ่วัดบ้านดอน*. กรุงเทพฯ ฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

(องค์กรมหาชน).

เปรมรัศมี ธรรมรัตน์,ธีรศักดิ์ อุ่่นอารมย์เลิศ. (2553).การวิเคราะห์คุณค่าและการดำรงอยู่ของศิลปวัฒนธรรม

พื้นบ้าน : กรณีศึกษาหนังใหญ่วัดขนอน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. *วารสารศิลปการ*

ศึกษาศาสตร์วิจัย. 1 (2),140-153.

พระสมุห์ติเรก อดิเรกสุโภ (งามกาละ). (2560). การบริหารจัดการงานสาธารณสงเคราะห์ของพระสังฆาธิ

การ ในอำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี. *สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการ*

จัดการเชิงพุทธ). บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พันพิสสา ฐูปเทียน. (2558). หนังใหญ่ร่วมสมัยวัดบ้านดอน: อัตลักษณ์ที่ภาคภูมิและยั่งยืน. *วารสารอักษร*

ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 44 (1),135-187.

ยุทธนา อัมระรงค์.(2559).เปรียบเทียบรูปแบบและองค์ประกอบการแสดงหนังใหญ่ แบบราชสำนักและ

แบบพื้นบ้าน. *ศิลปกรรมสาร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*. 11 (2),75-99.

รณชัย รัตนเศรษฐ. (2560). วัฒนธรรมดนตรีกับวิถีชีวิตในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาหนังตะลุงคณะ

รักษ์ตะลุง จังหวัดตราด. *วารสารดนตรีวิจัย*. 12 (2) : 111-126.

รัตนพล ชื่นคำ. (2558).บทบาท-เจราจาหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง: มรดกวรรณคดีการแสดงของ

ชาวบ้าน. *วารสารไทยศึกษา*. 10 (2),39-61.

วธนัญญ์ ศรีนิล. (2559). การศึกษาเปรียบเทียบการแสดงกลองแขกของอินเดีย และการแสดงโขนของไทย.

- วารสารวิเทศศึกษา. 6 (2) : 208-226
- วราภรณ์ บุญประสิทธิ์. (2557). ความเชื่อและพิธีกรรมในการแสดงหนังใหญ่วัดบ้านดอน จังหวัดระยอง. *วารสารมนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง*. 3 (1),94-101.
- วิภาภรณ์ อรุณพลอด. (2561). หนังใหญ่วัดขนอน : ภูมิหลัง สภาพการณ์ และการสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม. *วารสารวิชาการนวัตกรรมสื่อสารสังคม*. 6 (2),210-222.
- ศิริณา จิตต์จรัส, จิตตรา มาคะผล. (2556). การจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ ในหมู่บ้านคลองโยง ตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม. *พิมพ์เนศวร์สาร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่*. 9 (2),189-192.
- สุพาดา สิริกุดตา. (2557). แนวทางการสร้างมูลค่าเพิ่มของแหล่งท่องเที่ยว และผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวของ จังหวัดสิงห์บุรี ประเทศไทย. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 17 (0) : 215-230.
- สันติ แซ่เล่า. (2556). โครงการเสนอแนะ การออกแบบภายในหอภาพยนตร์ (องค์การมหาชน) ภายใต้ แนวความคิดการศึกษาภูมิปัญญาหนังใหญ่ วัดขนอน จ.ราชบุรี. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการออกแบบภายใน)*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อนุกุล โรจนสุขสมบูรณ์.(2542). การเชิดหนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดสิงห์บุรี. *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์,จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*.
- James R. Brandon (2009). *Theatre in Southeast Asia*. Harvard University Press. pp. 65–66.
- Lopes, Rui Oliveira. (2016) "A new light on the shadows of heavenly bodies. Indian shadow puppets: from still paintings to motion pictures". *Religion and the Arts*, vol. 20, no. 1-2, pp. 160-196
- Ness, Edward C. Van; Prawirohardjo, Shita (1980). *Javanese Wayang Kulit: An Introduction*. Oxford University Press.
- Sigit Kusumanugraha, Akinori Ito, Koji Mikami, Kunio Kondo.(2011). An Analysis of Indonesian Traditional "Wayang Kulit" Puppet 3D Shapes Based on Their Roles in the Story .Proceedings of the 2011 Second International Conference on Culture and Computing October 2011 Pages 147–148. <https://dl.acm.org/doi/10.1109/Culture-Computing.2011.64>
- Pech Tum Kravel, Martin Hatch, Sos Kem, and Thavro Phim. (2018). *Sbek Thom: Khmer Shadow Theater*. Cornell University Press. <https://muse.jhu.edu/book/60753>